

УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТА

У статті на підставі аналізу наукової літератури з'ясовано умови формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі. Розкрито суть і структуру соціальної позиції майбутніх педагогів, схарактеризовано особливості організації навчально-виховного середовища в педагогічному університеті та обґрунтовано педагогічні умови ефективності формування соціальної позиції студентів.

Ключові слова: студенти, педагогічний університет, умови, соціальна позиція, навчально-виховне середовище, формування.

В статье на основании анализа научной литературы определены условия формирования социальной позиции студентов в учебно-воспитательной среде. Раскрыта сущность и структура социальной позиции будущих педагогов, охарактеризованы особенности организации учебно-воспитательного процесса в педагогическом университете и обоснованы педагогические условия эффективности формирования социальной позиции студентов.

Ключевые слова: студенты, педагогический университет, условия, социальная позиция, учебно-воспитательная среда, формирование.

In the article the terms of forming students' social position in educational environment is studied on the basis of analysis of scientific literature; the core and structure of social position of future teachers is revealed, the organizational features of educational environment in pedagogical university are described, the pedagogical terms of efficiency of forming students' social position are grounded.

Teacher's social position is the component of his professional position, which is based on his reasons and purpose, interests, experience, ideology and ideals, social values, social behavior and activity which become the source of his professional and public activity.

There are the following pedagogical terms of forming students' social position in educational environment in pedagogical university: 1) the expansion of students' social and political views in the process of study of their social and humanitarian disciplines; 2) the creation of conducive psychological and pedagogical atmosphere as well as during classes and in the process of extracurricular educational activities; 3) fixing up the social position of students in practice and actions involving them in different kinds of educational activities.

The organization of students' scientific, practical and educational activities when they get to know the properties of the natural and social phenomena as well as gain experience in moral activity and adequate social behavior, form social position of student's personality.

Key words: *students, pedagogical university, terms, social position, educational environment, forming.*

Постановка проблеми. Події які відбуваються в сучасній Україні, постійні зміни економічного та соціального розвитку актуалізують проблему формування соціальної позиції студента – тієї позиції особистості, яка здатна виконувати активну роль у збереженні й примноженні соціальних цінностей та до найбільш оптимальної моделі співжиття у соціумі.

Нова модель освіти має базуватися на засадах демократизму та гуманізму і сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації людини. Учителю належить провідна роль у формуванні майбутніх творців нового життя в Україні, у вихованні в них національної свідомості, політичної культури, духовно-етичних якостей і культури поведінки особистості, у вихованні патріотизму та формуванні культури міжетнічних відносин, планетарної свідомості.

Для забезпечення соціального замовлення до сучасної школи майбутньому вчителю треба не тільки оволодіти знаннями, методами і прийомами виховної роботи, але і самому бути гідним громадянином своєї держави з чітко визначеними моральними пріоритетами. Тож постає проблема формування в майбутнього вчителя соціальної позиції, яка більш ніж будь-яке інше утворення внутрішнього світу особистості визначає соціальну стійкість системи її взаємин із суспільством, з іншими людьми, ефективно впливає на формування свідомості, самосвідомості та професійних якостей.

Розв'язання проблеми формування соціальної позиції у майбутніх учителів потребує аналізу її теоретичної розробленості.

Позицію як внутрішній компонент структури особистості досліджено багатьма вченими (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, Е. Бернс, Л. Божович, Б. Братусь, І. Колесникова, Л. Кондрашова, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Ю. Куницька, Л. Лесохіна, І. Луценко, А. Макаренко, В. Маралов, А. Маркова, О. Руденко, В. Ситаров, М. Ситникова, В. Сластьонін, В.Слободчиков, В. Сорока-

Росинський, Л. Сочень, О.Титова, К. Ушинський, Є. Шиянов, С.Щербина, Н. Щуркова та інші).

Суть поняття *професійно-педагогічної позиції вчителя* розкрито в наукових наробках М. Боритка, І. Ісаєва, М. Прохорової, В. Сластьоніна, Є. Шиянова та інших. Питання організації науково-методичної роботи в навчальних закладах, її зміст, форми і методи досліджувались у працях Ю. Бабанського, Н. Волкової, В. Гончарової, С. Крисюка, С. Кульневича, Т. Лакоцениної, Т. Рогової, О. Сидоренка та інших.

Однак, проблема формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічних університетів не була предметом спеціального дослідження і на сьогодні залишається не вирішеною в теорії, навчальному процесі та виховній практиці.

Мета статті. Визначити ефективні педагогічні умови оптимізації процесу формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічних університетів; виявити вплив впровадження в навчально-виховне середовище педагогічного університету науково обґрунтованих педагогічних умов формування соціальної позиції студентів на рівень їх соціальної зрілості.

Основна частина. Особливість впливу на молоду людину конкретного соціуму, в якому можуть проявлятися як позитивні, так і негативні тенденції диктує обов'язковість створення умов для розгортання як об'єктивно-соціологічної діяльності, так і соціально-психологічної, коли молодь потрапляє в реальні ситуації, де активно проявляється їх суб'єктивна позиція. Це дозволяє особистості утверджуватися в певних видах діяльності, а, отже, і в соціумі. Характер діяльності визначається позитивною чи негативною установкою суб'єктів, наявністю активності, самостійності, ініціативи. Це, безперечно, передбачає зміну позицій, ролі, статусу суб'єкта діяльності в нових соціумних умовах.

Для формування соціальної позиції студентів значний потенціал має навчально-виховне середовище, оскільки воно, на думку багатьох учених (В. Біблер, Ю. Бронський, Л. Буєва, Ю. Волков, В. Ільїна, Ю. Мануйлов, А. Мудрик, Л. Новікова, В. Семенов, Н. Ходякова та інші) сприяє перетворенню зовнішніх ставлень у внутрішню структуру особистості; створює сприятливі умови для всебічного розвитку й саморозвитку особистості, наповненню

громадськими, громадянськими та етично-естетичними цінностями суб'єктів навчання й виховання; поширенню нових культурних цінностей, стимулює групові інтереси, підсилює взаємостосунки; сприяє засвоєнню соціального досвіду й набуттю якостей, необхідних людині для життя тощо.

Видатний педагог В. Сухомлинський підкреслював, що під час здійснення навчально-виховного процесу необхідно транслювати молодій людині провідні суспільні та соціальні цінності, допомагати їй опановувати їх, відпрацьовувати особисте ставлення до того, що вона узнає і пізнає, «вчити людину правильно жити, правильно вчиняти, правильно ставитися до людей і до самого себе» [3, с. 10-11].

Аналіз наукових праць свідчить про те, що проблема формування соціальної позиції майбутнього вчителя спеціально не досліджувалась.

Отже, у сучасній педагогічній освіті мають місце об'єктивні суперечності, які вимагають усунення, зокрема:

- між наголошенням на підвищенні соціальної ролі вчителів у розбудові суспільства, яке сповідує ідеї гуманізму, демократизму, моральних цінностей, та недостатньою усвідомленістю випускників педагогічних вищих навчальних закладів свого громадянського обов'язку;

- потребою школи в учителях, які мають стійку соціальну позицію для забезпечення виховного впливу на учнівську молодь, і недостатньою її сформованістю у студентів педагогічного ВНЗ;

- між широкими виховними можливостями навчально-виховного середовища та недостатньою розробленістю його науково-методичного забезпечення для формування соціальної позиції студентів сучасних педагогічних університетів.

Ефективність формування соціальної позиції студентів педагогічного університету підвищиться за наявності в навчально-виховному середовищі таких умов:

- 1) поглиблення соціально-політичного світогляду студентів у процесі навчання соціально-гуманітарних дисциплін;

- 2) створення сприятливої психолого-педагогічної атмосфери під час навчальних занять та в процесі позааудиторної навчально-виховної діяльності для

розвитку критичного мислення та виявлення ставлення студентів до подій і фактів у державі і світі, суспільному житті, до інших людей, до власного “Я”;

3) закріплення соціальної позиції студентів у практичних діях і вчинках шляхом залучення їх у різні види навчально-виховної діяльності (самоуправління, волонтерська діяльність, виконання тимчасових і постійних доручень тощо) на основі реалізації принципів взаємоповаги, толерантності, верховенства права.

Оскільки педагог (учитель, викладач, соціальний педагог) є носієм загальнолюдських і професійних цінностей, учені (Н. Алексєєв, Н. Лосєва, В. Слободчиков та інші) професійну позицію вчителя розглядають як один із способів реалізації базових цінностей особистості, зокрема екзистенціональних цінностей особистості, у професійній діяльності.

На підставі вивчення наукової літератури (І. Ісаєв, О. Міщенко, В. Сластьонін, Є. Шиянов та інші) соціальна позиція педагога розглядається як складова його професійної позиції, котра є системою інтелектуальних, вольових та емоційно-оціночних ставлень до світу, навколишньої дійсності, до професійно-педагогічних обов'язків, які є джерелом його професійної і громадської активності. У ній виявляються мотиви і мета педагога, захоплення, переживання, світогляд, ідеали, громадянські цінності, громадянська поведінка і діяльність. Соціальна позиція педагога відбиває вимоги, очікування, можливості, які висуває до нього суспільство.

У процесі професійної діяльності педагог займає функціональне місце, набуває соціального статусу, які і визначають його позиційне ставлення до учня, батьків, колег. У системі міжособистісних стосунків соціальна позиція педагога виявляється в правах і обов'язках, їх співвідношенні, відповідальному ставленні до визначених прав і добросовісному здійсненні обов'язків педагогічної праці. Соціальна позиція педагога виявляється в нормативно визначеній поведінці з колегами, учнями, батьками, іншими людьми.

Ми погоджуємося з Н. Ткачовою, що «формування соціальної позиції не можна сприймати як процес механічного перенесення визначених соціальних цінностей у свідомість окремої особи і автоматичного перетворення їх у регулятор її поведінки» [5, с. 246]. На практиці формування соціальної позиції є дуже складним і багатоаспектним процесом, результати якого можна передбачати лише

з певною долею вірогідності. Більш того, у реальному житті вчинки людини обумовлюються не тільки її ціннісними пріоритетами, але й дією різних опосередкованих чинників, що може привести до суттєвих змін в отриманих результатах порівняно з запланованими.

Структуру соціальної позиції студентів педагогічного університету ми розглядаємо як сукупність аксіологічного, інтелектуально-когнітивного, діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів. Вони відбивають розмаїття зовнішніх і внутрішніх зв'язків і відносин, ціннісних орієнтацій, способів педагогічної діяльності і спілкування, професійного самовиховання майбутнього педагога, що характеризують його соціальну зрілість і громадянську компетентність.

Не менш важливим є усвідомлення студентами значущості вироблення в себе соціальної позиції як важливої складової професіоналізму сучасного педагога. Педагог зі сформованою соціальною позицією характеризується визначеністю оцінно-ціннісних ставлень, ціннісного сенсу діяльності. У цьому випадку основні соціально-громадянські цінності (прагнення до соціальної гармонії, обстоювання соціальної і міжетнічної справедливості, культура соціальних та політичних стосунків, повага до закону, рівність громадян перед законом, самовідповідальність людини, права людини, недоторканність особи тощо) стають для майбутнього педагога визначеними, вагомими ціннісними орієнтаціями.

Основою як соціально-педагогічного мислення так і соціально-політичного світогляду особистості на нашу думку є система політичних, правових, соціально-економічних знань, професійно-педагогічні знання, переконання.

Для реалізації майбутнім педагогом соціально-педагогічних функцій у різних видах професійної діяльності (виховній, соціокультурній, громадській тощо) необхідна певна сукупність умінь і навичок (інформаційно-інтелектуальні, операційно-регулятивні, організаційно-комунікативні, рефлексивно-оцінні тощо).

Сформована соціальна позиція в майбутнього педагога характеризується особистісними якостями (гуманізм, громадянськість, чесність, гідність, відповідальність, об'єктивність, толерантність тощо), які складають особистісно-рефлексивний компонент у її структурі.

Багатьма вченими (Л. Виготський, О. Леонтьєв, А. Макаренко, М. Пирогов,

Б. Скіннер, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші) доведено, що у формуванні особистісних якостей і властивостей людини провідну роль відіграє навколишнє середовище. Не випадково останнім часом значна увага науковців (В. Виготський, А. Денисенко, В. Ільїна, В. Рубцов, В. Слободчиков, А. Троцько, В. Ясвін та інші) приділяється проблемі створення навчально-виховного середовища, яке дозволяє забезпечити оптимальний перебіг процесів навчання й розвитку студентів.

Навчально-виховне середовище вищого навчального закладу ми розглядаємо як сукупність факторів, що впливають на функціональне й просторове об'єднання суб'єктів освітнього процесу, між якими встановлюються тісні різнопланові взаємозв'язки й реалізуються особистісні, навчально-професійні потреби, інтереси, цілі й здібності.

Особливості навчально-виховного середовища педагогічного університету зумовлюються його пріоритетними завданнями: удосконалення підготовки вчителів, розвиток особистісних та професійних характеристик кожного студента, розкриття талантів та здібностей, духовного та інтелектуального потенціалу особистості.

Організаційно-управлінський складник навчально-виховного середовища передбачає матеріально-технічне та навчально-технологічне (методи, форми, засоби навчання й виховання, освітньо-виховні технології тощо) забезпечення зазначеного процесу; координацію взаємодії студентів, викладачів, адміністрації, представників служб університету (бібліотеки, молодіжного центру, методичних кабінетів тощо); створення сприятливих умов для виховання й самовиховання кожного студента шляхом залучення майбутніх педагогів у різні види діяльності (навчальну, виховну, громадську, волонтерську та ін.); підвищення соціальної активності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу.

Змістовий складник забезпечує інформаційне поле для задоволення освітніх потреб студентів і спрямований на вироблення в майбутніх вчителів світогляду на основі демократичних, громадських і національних цінностей, оволодіння студентами політичними, правовими, соціально-економічними знаннями й вироблення в них необхідних умінь.

Комунікативний складник освітньо-виховного середовища орієнтований на створення сприятливої психологічної атмосфери в усіх підрозділах університету.

Установлення комунікативних зв'язків на основі реалізації принципів взаємоповаги, толерантності, верховенства права необхідні для формування соціальної позиції студентів.

Потужний потенціал для розвитку та поглиблення соціально-політичного світогляду студентів як важливого складника соціальної позиції майбутнього педагога мають соціально-гуманітарні дисципліни (історія України, соціологія, правознавство, загальна і соціальна педагогіка, соціальна психологія та інші), які сприяють оволодінню студентами методологією наукового бачення педагогічних процесів; розумінню соціалізації як процесу взаємодії людини і суспільства з освоєння цінностей, культури, традицій, моделей бажаної поведінки; освіти і виховання як механізмів соціалізації у їх взаємодії з іншими соціальними інститутами.

Наведені положення зумовили визначення *першої умови* ефективності формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету: поглиблення соціально-політичного світогляду студентів у процесі навчання соціально-гуманітарних дисциплін.

Соціальна позиція педагога є системою інтелектуальних, вольових та емоційно-оціночних ставлень до світу та навколишньої дійсності, до професійно-педагогічних обов'язків. Нами було встановлено, що чесному і об'єктивному висловленню свого ставлення до явищ і подій навколишньої дійсності перешкоджає неправильно організована суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і студентів під час навчальних занять та в процесі позааудиторної навчально-виховної діяльності.

З огляду на це було визначено *другу умову* ефективності формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету: створення сприятливої психолого-педагогічної атмосфери під час навчальних занять та в процесі позааудиторної навчально-виховної діяльності для розвитку критичного мислення та виявлення ставлення студентів до подій і фактів у державі і світі, суспільному житті, до інших людей, до власного "Я".

Аналіз праць учених (М. Боритко, Д. Григор'єв, А. Григор'єва, Г. Залеський, Л. Кандибович, Є. Климов, Л. Красовська, К. Лаптева, Д. Мітячкін, О. Подолянук, Г. Семенова, А. Чернявська, С. Щербина та інші) дає підстави для висновку, що

знання тільки тоді включаються в загальну структуру особистості, відбивають її позицію, коли вони проходять через сферу її відчуттів і переживань, переростаючи в переконання, і закріплюються на практиці в різних видах діяльності, тобто коли людина є не тільки споглядальником, але учасником подій або процесів. Це дає можливість стверджувати, що залучення студентів у практичну діяльність забезпечує цілісність отриманих знань, сприяє виробленню усвідомлених практичних умінь і дій у системі «суспільство-учитель», набуттю необхідного досвіду соціально-педагогічної діяльності.

Наведені положення стали підґрунтям для визначення *третьої умови* ефективності формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету, яка передбачає закріплення соціальної позиції студентів у практичних діях і вчинках шляхом залучення їх у різні види навчально-виховної діяльності (самоуправління, волонтерська діяльність, виконання тимчасових і постійних доручень тощо) на основі реалізації принципів взаємоповаги, толерантності, верховенства права.

Висновок. Соціальна позиція педагога є складовою його професійної позиції, в якій виявляються мотиви і мета педагога, захоплення, переживання, світогляд, ідеали, громадянські цінності, громадянська поведінка і діяльність, що виступають джерелом його професійної і громадської активності.

Соціальна позиція педагога відбиває вимоги, очікування, можливості, які висуває до нього суспільство, вона виявляється в нормативно визначеній поведінці з колегами, учнями, батьками, іншими людьми.

Рівень сформованості соціальної позиції студентів можливо визначити за такими критеріями і показниками: ціннісно-настановчим (соціальна спрямованість професійних мотивів, позитивне ставлення до соціальної позиції як важливого складника професіоналізму педагога, виявлення соціально-громадянських цінностей, прагнення до особистісно-професійного самовдосконалення); когнітивно-світоглядним (соціально-політичний світогляд, критичне мислення); особистісно-поведінковим (соціальна активність, гуманізм, громадянськість, чесність, гідність, відповідальність, об'єктивність, толерантність тощо); рефлексивно-оцінним (рефлексивні вміння, адекватність самооцінки).

У формуванні особистісних якостей і властивостей майбутнього педагога

людини провідну роль відіграє педагогічне доцільно організоване навчально-виховне середовище, яке дає можливість забезпечити оптимальній перебіг процесів навчання, виховання й розвитку студентів.

Особливості навчально-виховного середовища педагогічного університету як сукупності факторів, що впливають на функціональне й просторове об'єднання суб'єктів освітнього процесу, зумовлюються його пріоритетними завданнями: удосконалення підготовки вчителів, розвиток особистісних та професійних характеристик кожного студента, розкриття талантів та здібностей, духовного та інтелектуального потенціалу особистості.

Педагогічними умовами формування соціальної позиції студентів у навчально-виховному середовищі педагогічного університету є такі: 1) поглиблення соціально-політичного світогляду студентів у процесі навчання соціально-гуманітарних дисциплін; 2) створення сприятливої психолого-педагогічної атмосфери під час навчальних занять та в процесі позааудиторної навчально-виховної діяльності; 3) закріплення соціальної позиції студентів у практичних діях і вчинках шляхом залучення їх у різні види навчально-виховної діяльності.

Організація науково-практичної та виховної діяльності, коли студенти не тільки пізнають властивості природних і соціальних явищ, але й набувають досвіду моральної діяльності й адекватної соціальної поведінки, формують соціальну позицію особистості студента.

Література

1. Архангельський Л. М. К вопросу о ценностной ориентации личности / Л. М. Архангельский // Духовное развитие личности. – Свердловск, 1967. – С. 11.
2. Белик А. П. Соціальна форма руху / А.П. Белик. – М. : Наука, 1982. – С. 113-115.
3. Коляденко С. М. Деякі питання соціалізації особистості у творчій спадщині В. О. Сухомлинського / С. М. Коляденко, О.О. Юрчук // Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя. – Київ-Житомир : Державний педагогічний інститут, 2001. – С. 46.
4. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські обриси

/ Н. М. Лавриченко. – К.: Віра інсайт, 2000. – С. 129-131.

5. Ткачова Н. О. Реалізація ціннісного підходу до організації педагогічного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів : навчально-методичний посібник / Н. О. Ткачова. – Х. : Константа, 2006. – 318 с.